

Michał Parczewski

Rezultaty badań wykopaliskowych w Bachórze w latach 1993—1995

W latach 1993—1995 kontynuowano badania wykopaliskowe na terenie osady wielokulturowej na stanowisku 16 w Bachórze (gm. Dynów, woj. przemyskie), rozpoznając kolejny fragment przykrawędnej partii lewobrzeżnej nadzalewowej terasy Sanu (ryc. 1)¹.

Odsłonięto ok. 303 m² w obrębie działek C—CXI, z czego na obszarze ok. 30 m² nie ukończono eksploracji. Łączna powierzchnia rozkopanej dotychczas części osady wynosi ok. 3063 m².

Sytuacja stratygraficzna nie różni się od stwierdzonej poprzednio: ziemia orna sięga do gł. 35—40 cm (ale głębsze zasięgi pługa widoczne są jeszcze na gł. 50 cm), poniżej — do gł. 60 cm — zalega poziom z licznymi śladami działalności drobnych zwierząt ziemnych, zawierający większą lub mniejszą liczbę zabytków prahistorycznych. Jamy wczesnośredniowieczne dają się zaobserwować bezpośrednio pod warstwą orną, obiekty prahistoryczne niejednokrotnie zauważano dopiero niżej.

W okresie sprawozdawczym natrafiono na dość obfite zagęszczenie jam grupy tarnobrzeskiej z młodszej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, a także obiektów ze starszych i środkowych faz wczesnego średniowiecza. Ujawniono 12, a w pełni zbadano 10 obiektów (nr nr 73, 76—80, 83—86) oraz jeden uchwycony w r. 1992 (nr 68). Eksplorację dwóch obiektów (nr nr 81 i 82) planuje się dokończyć w kolejnym sezonie badawczym. Zarejestrowano i zbadano 11 dołków posłupowych w dwóch skupiskach, które najpewniej kontynuują się poza zasięgiem dotychczasowych wykopów. Słupy te nie tworzą — jak się wydaje — jakiegoś regularnego układu.

Znaleziono ok. 2300 ułamków naczyń oraz ok. 25 zabytków kamiennych i kilka wyrobów metalowych, a także kości zwierzęce, węgle drzewne i polepy. Zdecydowana większość zebranych okazów należy do różnych okresów prahistorycznych, głównie epoki brązu, pozostałe wytworzono we wczesnym średniowieczu: w VI—VII oraz (mniej) w VIII—IX w.

Z epoki kamienia i zapewne wczesnej epoki brązu pochodzi ok. 20 wyrobów, w tym z krzemienia, z tzw.

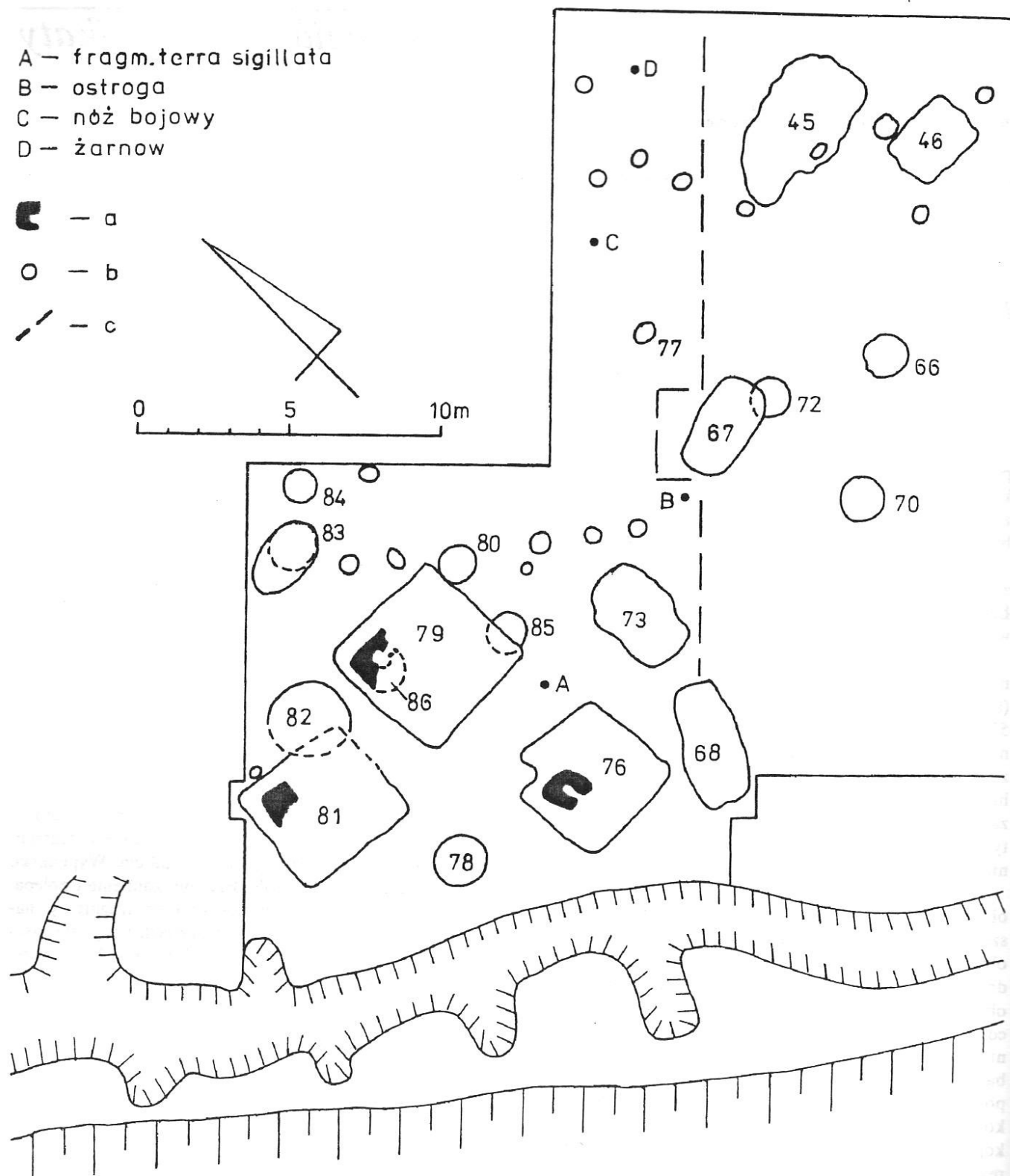
margla dynowskiego (ryc. 2), z czarnego rogowca menilitowego oraz innych surowców skalnych.

Z osadnictwem grupy tarnobrzeskiej w młodszej epoce brązu i wczesnej epoce żelaza łączy się na pewno 6 jam (nr nr 78, 80, 83—86) i być może jama 77². Obiekty pewne tworzą skupisko rozciągnięte wzdłuż osi N—S na uchwyconym w granicach wykopu odcinku ok. 15 m (ryc. 1). Należy przypomnieć, że w odległości ok. 1300 m na NW od omawianej osady leży duże cmentarzysko grupy tarnobrzeskiej w Bachórze stan. 1³.

Obiekt 78 (działka CVI) miał w rzucie poziomym na gł. 45 cm kształt owalny — prawie kolisty — o wymiarach 155—170 cm, poniżej zaś na różnych głębokościach forma była zwykle owalna, choć niekiedy mniej regularna (ryc. 3:78). W przekroju pionowym jama początkowo zwężała się (do gł. 75—80 cm) do średnicy 130 cm, potem (do gł. 100 cm) poszerzała aż do 190 cm, by znowu zwęzić się ku dołowi. Dno wyraźnie zagłębione w centrum (tu prawie płaskie) przebiegało na gł. 138 cm. Wypełnisko barwy brunatnej, liczne węgle drzewne, kamienie i polepa. Materiał ceramiczny (zwłaszcza większe fragmenty naczyń) wystąpił głównie w niższych partiach jamy, ale zasadniczo tylko do gł. 115 cm, najwięcej w części SW. Znaleziono 114 ułamków naczyń, w tym charakterystyczne dla grupy tarnobrzeskiej z młodszej epoki brązu (ryc. 4:2—15).

Obiekt 80 (działka CVIII) uchwycono na gł. 40—50 cm. Było to kolistę w rzucie poziomym, jasno-brunatne zaciemnienie o średnicy 120 cm (ryc. 3:80). Jama miała formę walcową, a jej prawie płaskie dno zalegało na gł. 96 cm. Wypełnisko niejednolitej barwy (ciemniejsze w części centralnej) zawierało węgielki drzewne, nieliczne grudki polepy, drobne ułamki kości zwierzęcych i 21 fragmentów naczyń grupy tarnobrzeskiej z młodszej epoki brązu (ryc. 5:1—5). Bezpośrednio nad jamą znaleziono ułamek lateńskiej ceramiki grafitowej.

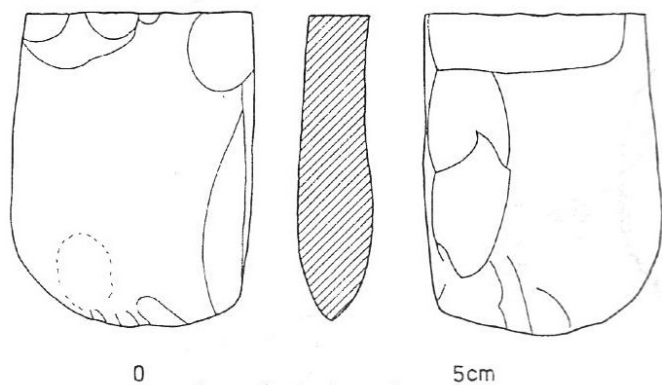
Obiekt 83 (działka CXI) pojawił się na gł. 45—50 cm jako zbliżone do owalu zaciemnienie barwy szarobrunatnej o orientacji NEE-SWW i wymiarach 245 x 165 cm (ryc. 3:83). Od gł. ok. 85 cm jama stała się dwudzielna: w części E była w rzucie poziomym najpierw owalna

Ryc. 1. Bachórz stan. 16, gm. Dynów, woj. przemyskie. Plan części stanowiska badanej w latach 1993—1995. a — destrukcja pieca kamiennego w obrębie chaty wczesnosłowiańskiej, b — dołek słupowy, c — granica SE terenu badanego w okresie sprawozdawczym

Abb. 1. Bachórz, Fundstelle 16, Gemeinde Dynów, Wojewodschaft Przemyśl. Plan des in den Jahren 1993—1995 untersuchten Teils der Fundstelle. a — Destruktion eines Steinofens innerhalb einer frühslawischen Hütte, b — Pfahlgrube, c — Grenze SE des in den Berichtsjahren untersuchten Gebiets

Рис. 1. Бахуж пам. 16, гм. Дынув, воев. Перемышльское. План части памятника, исследованной в 1993—1995 гг. а — развал печи каменки в раннеславянском жилище, б — столбовая ямка, с — юго-восточная граница исследуемой территории в подотчетный период

Ryc. 2. Bachórz stan. 16. Fragment siekiery z tzw. dynowskiego margla krzemionkowego Rys. E. Pohorska-Kleja

Abb. 2. Bachórz, Fundstelle 16. Axtfragment aus sog. Dynów-Mergel gezeichnet von E. Pohorska-Kleja

Рис. 2. Бахуж, пам. 16. Фрагмент топора из т.н. дыновского мергеля. Рис. Е. Погорска-Клейя

(178 x 135 cm), poniżej zaś prawie kolista (150 x 132 cm na gł. 110 cm; 150 x 145 cm na gł. 130 cm), dwoma „stopniami” — co widać w przekroju pionowym — poszerzająca się w stronę płaskiego dna, przebiegającego na gł. 130–134 cm. Od strony SW towarzyszył jej mniejszy i płytszy (do 118 cm) występ o maksymalnych wymiarach 120 x 100 cm. Nie można wykluczyć, że „występ” ów stanowił nieco wcześniejszą jamę, pochodzącą wszelako z tej samej epoki pradziejów. W dolnych partiach część E była nieco ciemniejsza. Wypełnisko niejednolitej barwy: jasno- oraz szarobrunatne z jaśniejszymi wtrętami. Wystąpiły liczne węgle drzewne, grudki polepy, drobne fragmenty kości zwierzęcych. Natrafiono też na nieliczne małe kamyczki o zielonkawym zabarwieniu, nie występujące w rejonie stanowiska na naturalnym złożu. Zebrano 423 ułamki naczyń grupy tarnobrzeskiej z młodszej epoki brązu, w tym sporo charakterystycznych (ryc. 6; 7:1–10), a także 2 wyroby kamienne (z radiolarytu?).

Obiekt 84 (działka CXI) pojawił się na gł. 50 cm jako nieregularne zaciemnienie, które nieco poniżej przybrało zarys kolisty o średnicy 100 cm (ryc. 3:84). Jama miała kształt walcowaty o dnie prawie płaskim, lekko wgłębionym w centrum, sięgającym do gł. 98 cm. Wypełnisko było dwudzielne: na dnie zalegała 20-centymetrowa warstwa ziemi brunatnej, która zajmowała również wyższe partie przy ścianach E i NE obiektu. W centrum i w części W oraz SW znajdowała się warstwa jasnoszarożółtawa. W wypełnisku znaleziono 28 ułamków naczyń grupy tarnobrzeskiej, mały złamany wiorek krzemienisty, grudki polepy i drobne fragmenty kości zwierzęcych.

Obiekt 85 (działka CVII, CVIII) został częściowo naruszony (w partii W) przez wczesnośredniowieczny obiekt 79 (ryc. 3:85). Wschodnia część jamy była widoczna już na gł. 50 cm, ale dopiero na gł. 60 cm (po wyeksplorowaniu zalegającego wyżej obiektu 79) uchwyciono pełny zarys kolistego zaciemnienia o średnicy 110–118 cm. W przekroju pionowym obiekt rysował się mało czytelnie. W części E (gdzie był głębszy) niezbyt równe dno przebie-

gało na gł. ok. 72 cm, w części W — ok. 62–63 cm. W jasnoszarobrunatnym wypełnisku wystąpiło 18 fragmentów naczyń grupy tarnobrzeskiej z młodszej epoki brązu, a także drucik (fragment kółka?) brązowy (ryc. 7:11).

Obiekt 86 (działka CVII, CX) zaobserwowano dopiero na gł. 65 cm, poniżej pieca usytuowanego we wczesnośredniowiecznym obiekcie 79 (ryc. 3:86). Zaciemnienie rogaliłowatego kształtu, zwrócone „rogami” ku NE, wpisane było w formę owalną o wymiarach 160 x 140 cm. Na gł. 85 cm jama zmniejszyła się do owalu o wymiarach 108 x 72 cm. Dno dochodziło do gł. 107 cm. Barwa brunatnoszara, niejednolita. W wypełnisku znaleziono 22 fragmenty naczyń grupy tarnobrzeskiej z młodszej epoki brązu, kości zwierzęce i polepę.

Obiekt 77 (działka CII) pojawił się na gł. 50 cm jako nieregularne zaciemnienie, które nieco poniżej przybrało kształt kolisty o średnicy 72 cm (ryc. 3:77). Dno obiektu przebiegało na gł. 74 cm, miało prawie równe, lekko przegłębioną się w centrum przebieg. W wyższych partiach wypełnisko było brunatnoszare, w części przydennej z licznymi wtrętami ziemi żółtoszarej. Znaleziono 8 fragmentów naczyń prahistorycznych (w tym 2 zapewne z młodszej epoki brązu), owalny płaski otoczek z dziurką (prześlik? zawieszka? — por. ryc. 4:1) oraz inny otoczek z bardzo lekkiej wapnistej skały.

Część zabytków występujących poza obiektami należy do młodszej fazy osadnictwa grupy tarnobrzeskiej, datowanej na okres halsztacki.

Kolejna seria znalezisk pochodzi ze środkowego i późnego okresu lateńskiego. Do sporej już kolekcji fragmentów celtyckich naczyń grafitowych przybyło 8 następnych, w tym 2 fragmenty brzegów i ułamki brzuśców zdobione pionowym żłobkowaniem, tzw. Kammstrichkeramik (ryc. 8:1–5, 7). Wykazują one tendencję do skupiania się w strefie NW badanego w latach 1993–1995 terenu⁴.

Z okresem wpływów rzymskich wiąże się stosunkowo nieznaczna liczba fragmentów naczyń znalezionych poza obiektami. Do najciekawszych, nie spotykanych do tej pory w Bachórze zabytków, należy ułamek importowanego naczynia terra sigillata (ryc. 9), odkryty w obrębie działki CVII na pograniczu ziemi ornej i podglebia, na gł. 45 cm (ryc. 1:A). Jest to niewielki fragment brzuśca ze śladami zdobienia: można zaobserwować podwójne koło medalionu lub półkole, a także dwa prostopadłe względem siebie sznury ornamentalne. Okaz ten wyprodukowano w oddalonej o ponad 1000 km manufakturze w Rheinabern w Nadrenii-Palatynacie, najprawdopodobniej w 2. połowie II lub z początkiem III w. n.e.⁵ W południowo-wschodniej Polsce znaleziska naczyń typu terra sigillata zaliczają się do bardzo rzadkich: poza Bachórem znamy tylko dwa, z Rzeszowa i Grodziska Dolnego⁶.

Prawie na pewno z okresem prahistorycznym łączy się częściowo rozkopana jama 82 (działka CX). Przed zakończeniem eksploracji trudno jednak formułować jednoznaczne sądy w tej materii.

Znaczna część zebranych w latach 1993–1995 ułamków naczyń ma metrykę pradziejową bez możliwości bliższej identyfikacji czasowej.

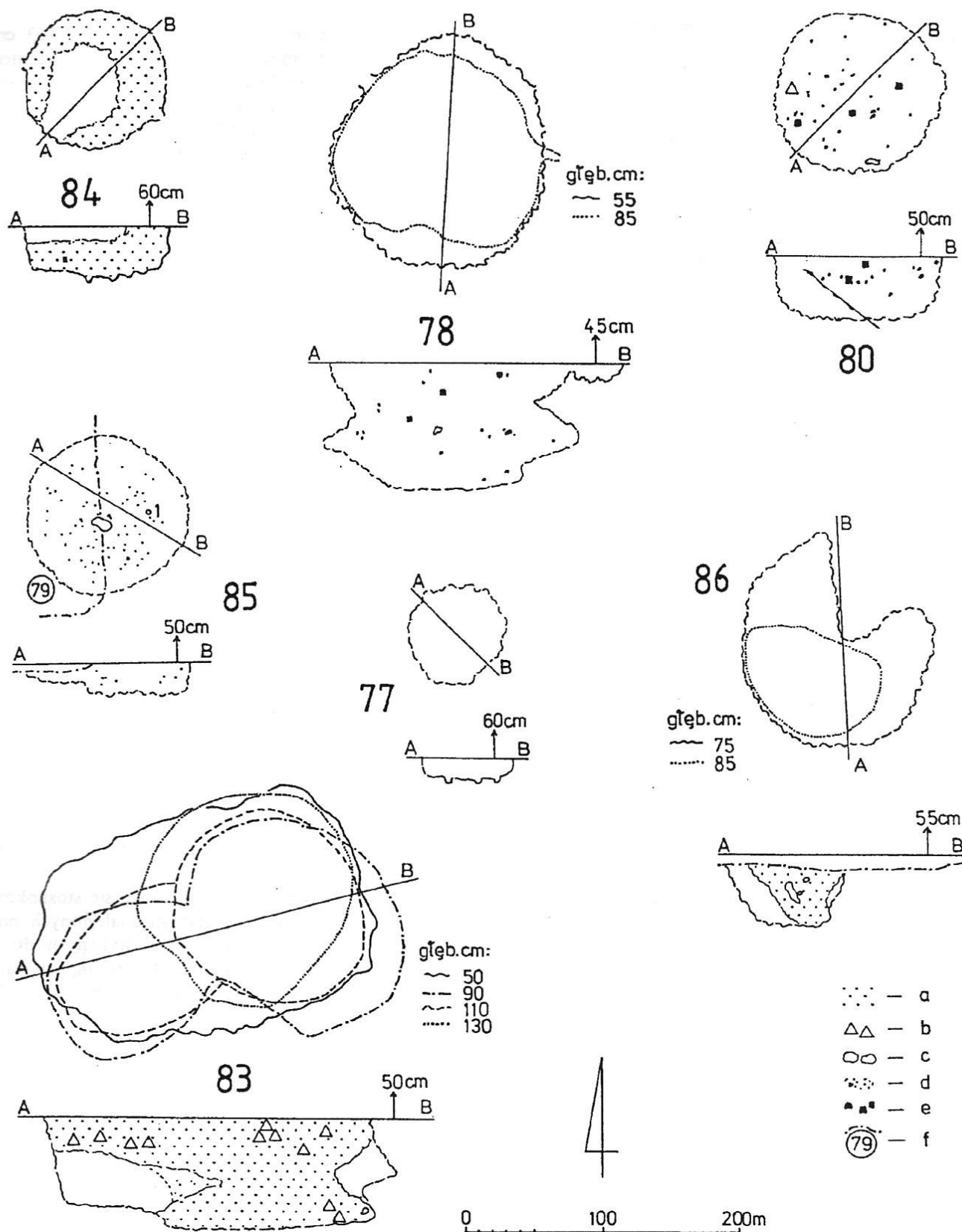

Рис. 3. Бахуж пам. 16. Планы і прэкрое пiонве ям групы тарнобрыхескай з мiлдсзей епохы брэнзы і вчэсней епохы жэлаза. а — цiэмнiеязна зiэмня вiабрэбiе выпэlniска, б — уiаlмкi нaczын, с — камiенiе, d — вэглэ дрэзвнэ, е — полэпа, f — гранiца засягу i нумэр iдэнтiфiкацынны iннэго аб'екту

Abb. 3. Bachörz, Fundstelle 16. Pläne und Längsschnitte der Gruben der Tarnobrzeg-Gruppe aus der jüngeren Bronze- und der Früheisenzeit. a — dunklere Erde innerhalb der Ausfüllung, b — Gefäßbruchstücke, c — Steine, d — Holzkohle, e — Lehmbewurf, f — Bereichsgrenze und Identifikationsnummer eines anderen Objekts

Рис. 3. Бахуж пам. 16. Планы и разрезы ям тарнобрыхескай групы мiлдсзей эпохы брэнзы і раннэжэлезнаго века. а — бiаlеэ тэмная зiэмля в прэделах заповнэня, б — абiаlмкi сосуаlа, с — камнi, d — углi, е — абмазка, f — кантэуры i нумэр iдэнтiфiкацынны другога аб'екта

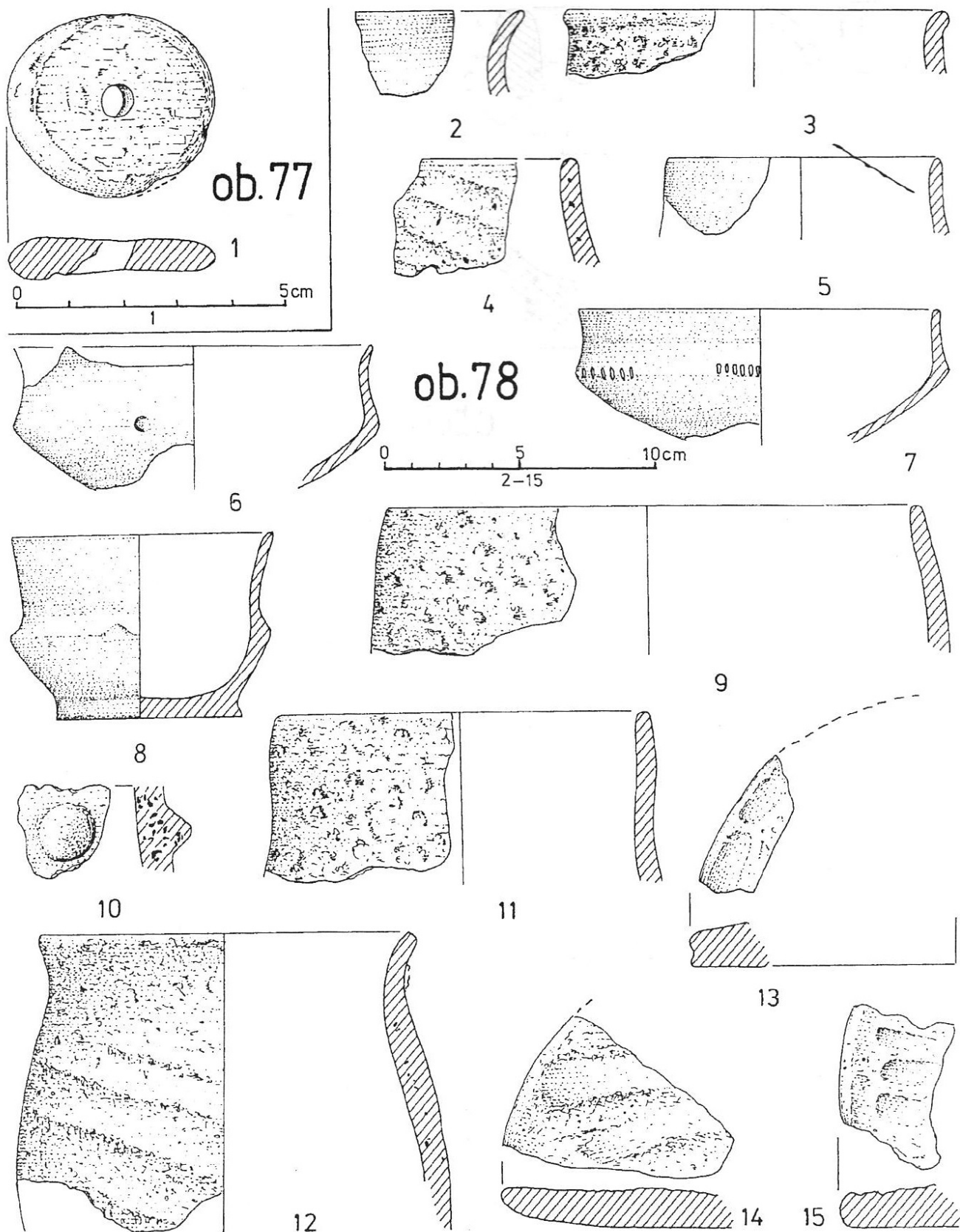

Рис. 4. Бахуж пам. 16. Находки тарнобжегской группы из заполнения ям 77 (1) и 78 (2—15).

1 — камень; остальные — керамика

Abb. 4. Bachórz, Fundstelle 16. Funde der Tarnobrzeg-Gruppe aus der Ausfüllung der Gruben 77 (1) und 78 (2—15)

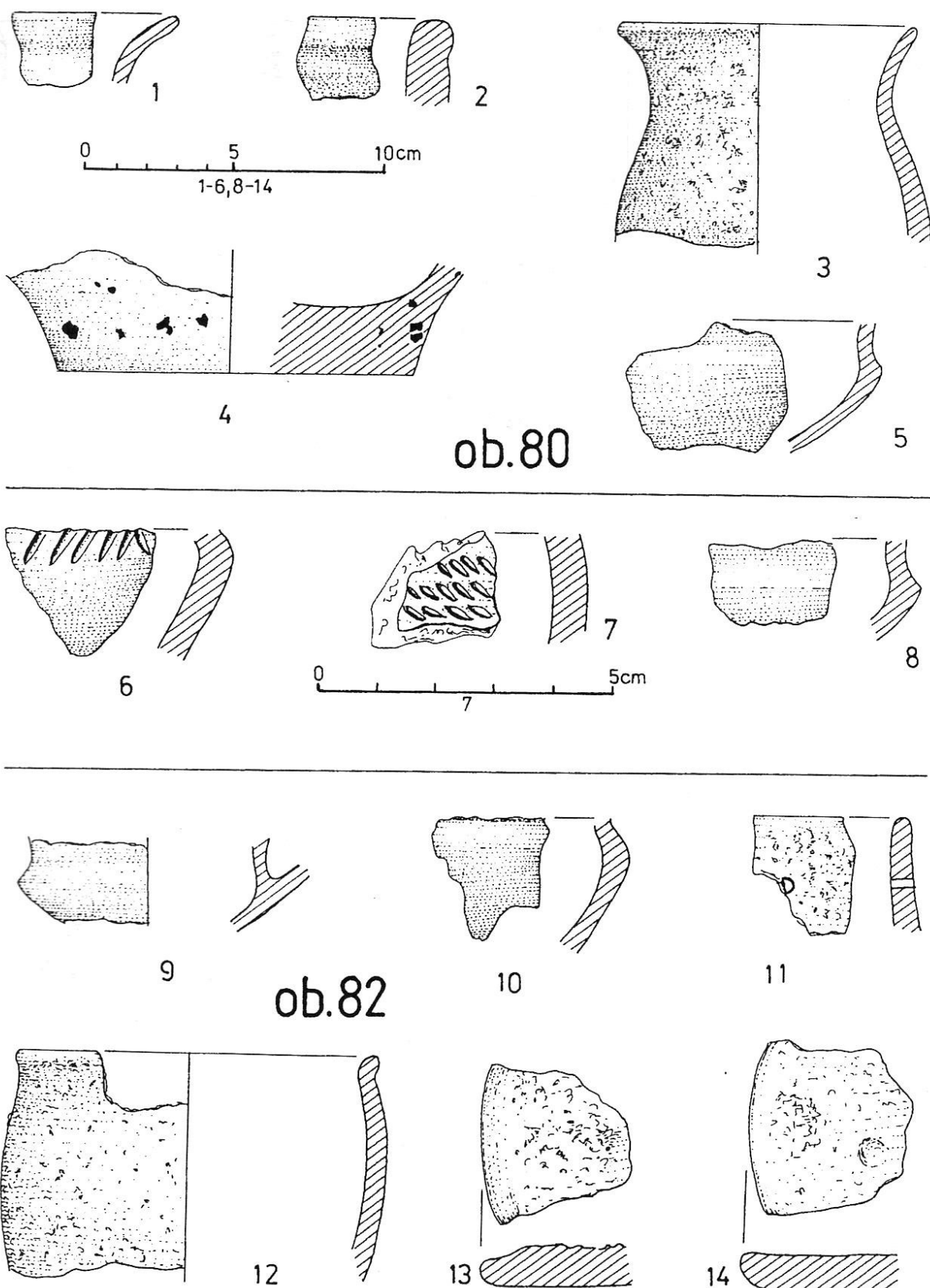
1 — Stein; die restlichen — Keramik

Рис. 4. Бахуж пам. 16. Находки тарнобжегской группы из заполнения ям 77 (1) и 78 (2—15) 1 — камень; остальное — керамика

Rys. M. Gedl i U. Bąk

gezeichnet von M. Gedl und U. Bąk

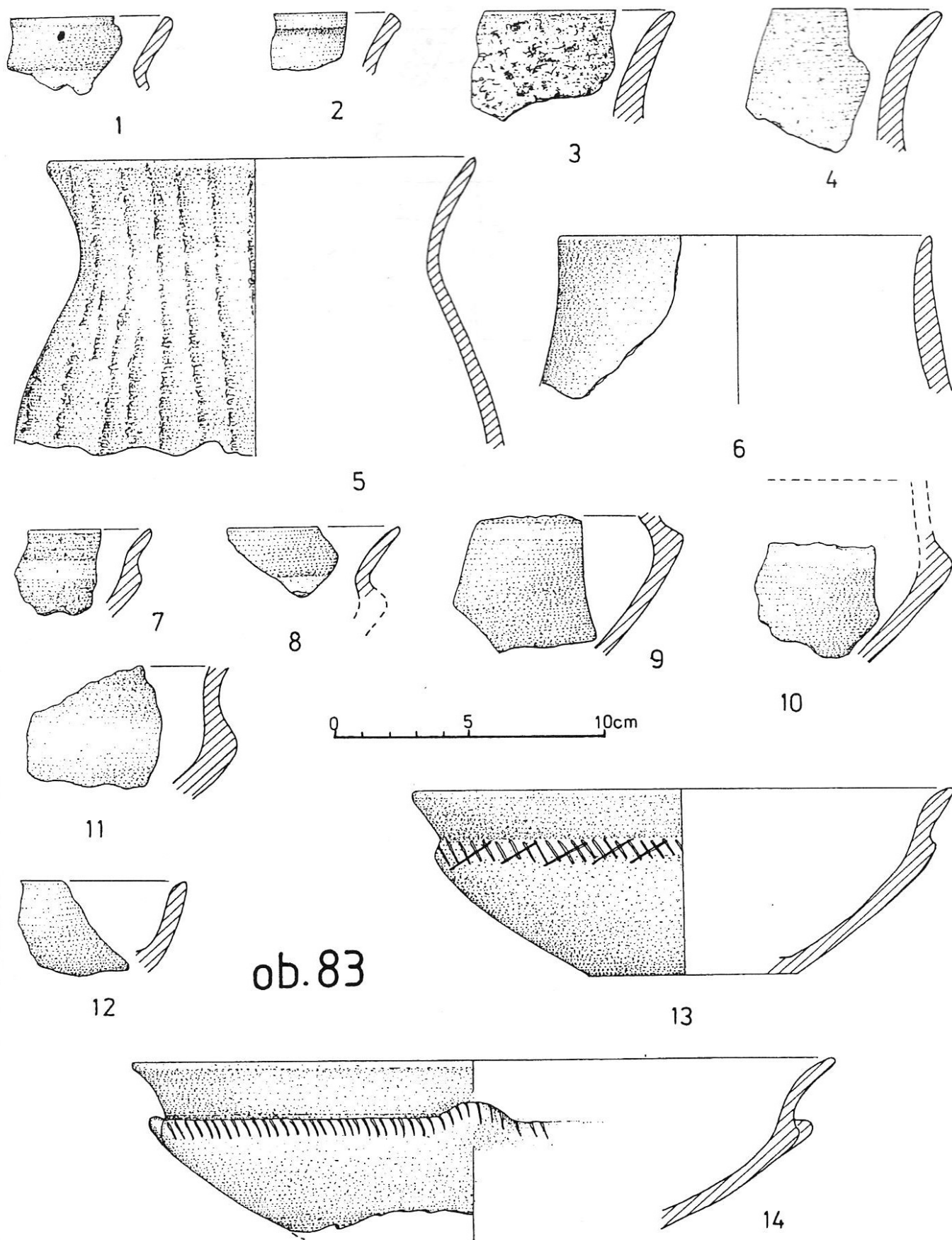
Рис. М. Гедль и У. Бонк

Ryc. 5. Bachórz stan. 16. Ceramika grupy tarnobrzeskiej z wypełniska jam 80 (1—5) i 82 (9—14) oraz znaleziona na wtórnym złożu (6—8)

Abb. 5. Bachórz, Fundstelle 16. Keramik der Tarnobrzeg-Gruppe aus der Ausfüllung der Grube 80 (1—5) und 82 (9—14) und aus der sekundären Lagerstätte (6—8)

Рис. 5. Бахуж пам. 16. Керамика тарнобжегской группы из заполнения ям 80 (1—5) и 82 (9—14) и из переотложенных слоев (6—8)

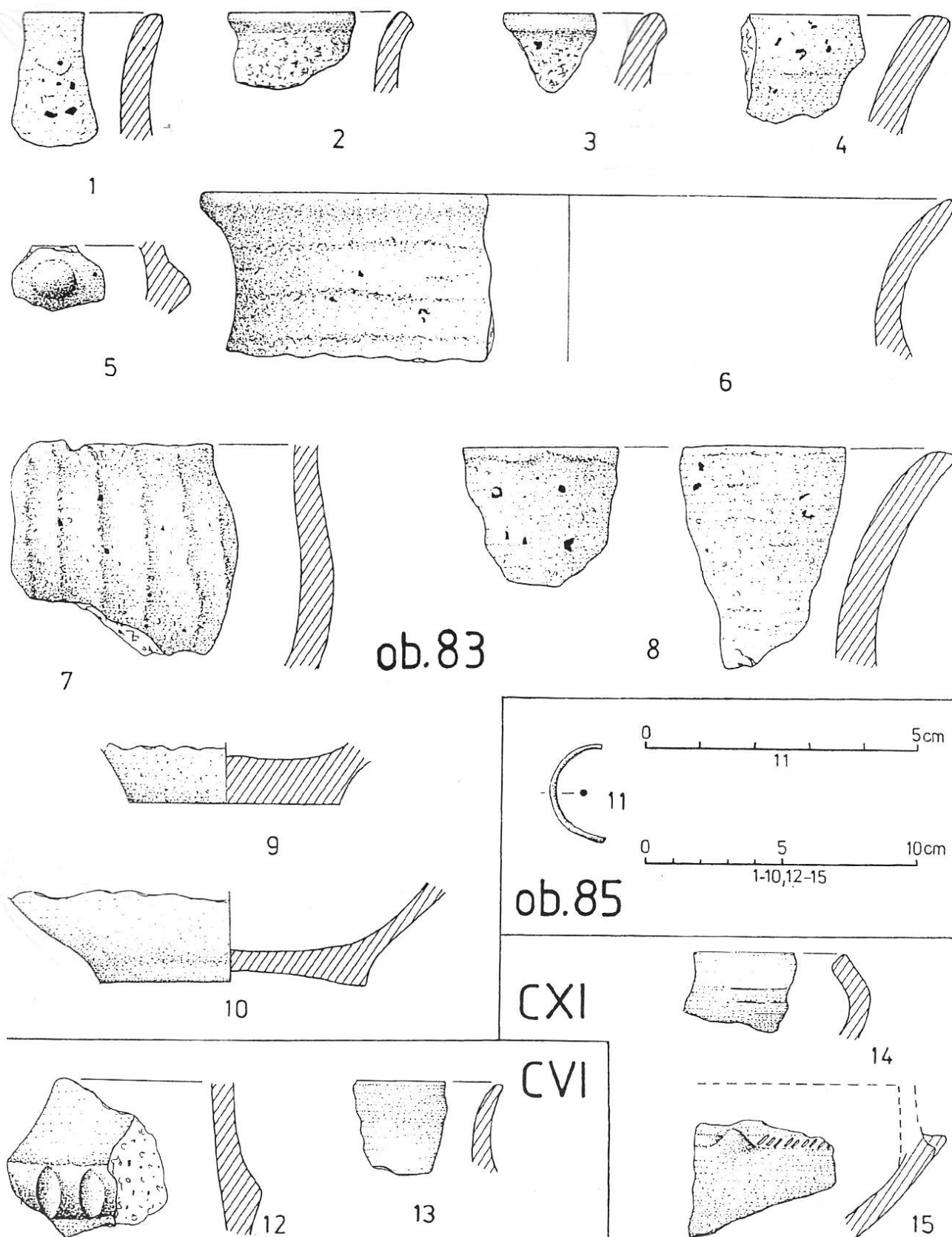
Ryc. 6. Bachórz stan. 16. Ceramika grupy tarnobrzeszkiej z wypełniska jamy 83

Abb. 6. Bachórz, Fundstelle 16. Keramik der Tarnobrzeg-Gruppe aus der Ausfüllung der Grube 83

Rys. M. Gedl i U. Bąk

gezeichnet von M. Gedl und U. Bąk

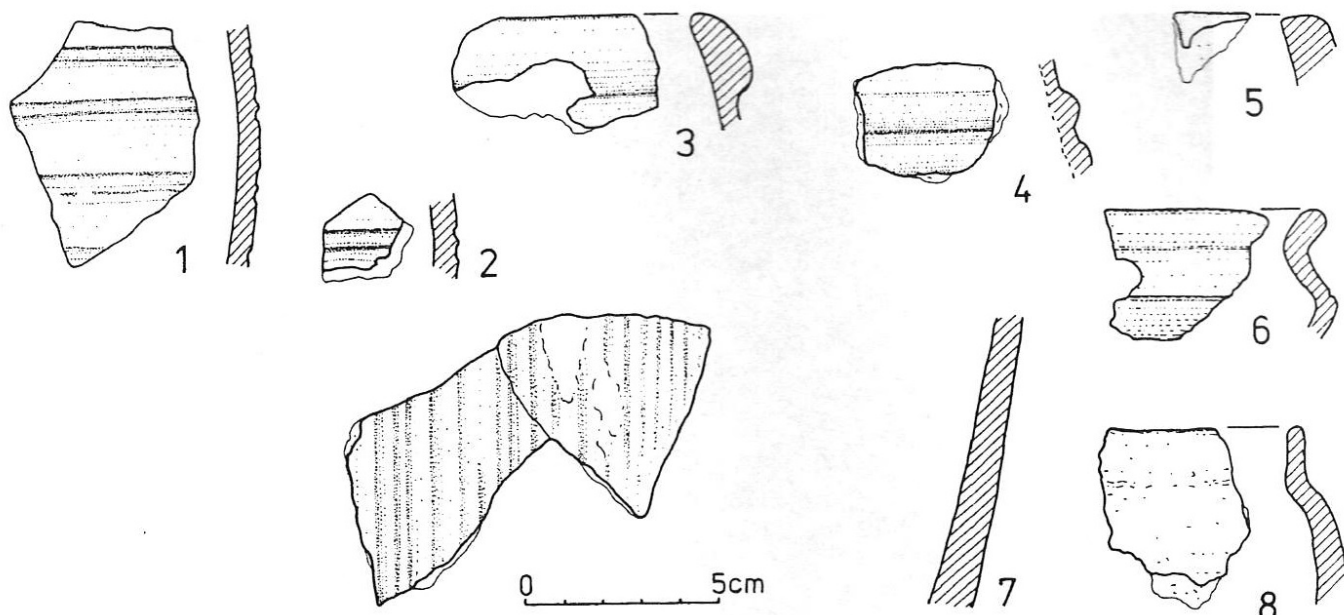
Рис. 6. Бахуж пам. 16. Керамика тарнобжегской группы из заполнения ямы 83. Рис. М. Гедль и У. Бонк

Ryc. 7. Bachórz stan. 16. Zabytki grupy tarnobrzskiej z wypełniska jamy 83 (1—10) i 85 (11) oraz znalezione poza obiektami (12—15). 11 — brąz; pozostałe — ceramika

Abb. 7. Bachórz, Fundstelle 16. Funde der Tarnobrzeg-Gruppe aus der Ausfüllung der Grube 83 (1—10) und 85 (11), wie auch außerhalb von Objekten freigelegte Funde. 11 — Bronze; die restlichen — Keramik

Рис. 7. Бахуж пам. 16. Находки тарнобжегской группы из заполнения ямы 83 (1—10) и 85 (11) и обнаруженные вне объектов (12—15). 11 — бронза; остальное — керамика.

Ryc. 8. Bachórz stan. 16. Ceramika grafitowa z okresu lateńskiego (1—5, 7) oraz ułamki naczyń z okresu wpływów rzymskich (6, 8)

Abb. 8. Bachórz, Fundstelle 16. Graphitkeramik aus der La-Tène-Zeit (1—5, 7) und Gefäßbruchstücke aus der Zeit der römischen Einflüsse (6, 8)

Рис. 8. Бахуж пам. 16. Графитовая керамика латенского периода (1—5, 7) и фрагменты сосудов римского периода (6, 8)

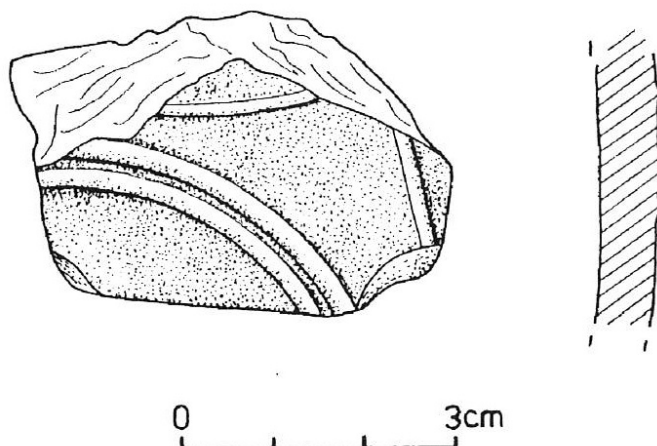
Bardzo interesujące wyniki przyniosły badania nad początkami wczesnego średniowiecza. Ujawniono kolejne trzy półziemianki (nr nr 76, 79 i 81) z okresu wczesnosłowiańskiego (V/VI—VII w.), tym razem — jak się wydaje — bliższe raczej stadium końcowemu niż początkowemu tej fazy dziejowej. W sumie na terenie stanowiska odkryto do tej pory 11 chat wczesnosłowiańskich, co daje Bachórzowi pierwszeństwo wśród podobnych systematycznie badanych osad na terenie Polski.

Dwie z wzmiankowanych jam rozkopano w całości, trzecia (nr 81) czeka na dokończenie eksploracji. Wśród materiału zgromadzonego w latach 1993—1995 udział zabytków ruchomych z V/VI—VII w. niewiele przekracza 10%, ale aż ok. 85% tych pozostałości znaleziono w wypełniskach omawianych trzech obiektów.

Wszystkie trzy półziemianki, o podobnej orientacji dostosowanej do stron świata, zlokalizowane były bardzo blisko siebie (ryc. 1): obiekt 79 ok. 2—2,5 m na N od obiektu 76, obiekt 81 — ok. 1,2—1,5 m na SW od obiektu 79. Tak zwarte — choć nie wiadomo, czy całkiem współczesnego sobie — skupiska budynków wczesnosłowiańskich do tej pory w Bachórze nie stwierdzono.

Obiekt 76 (działka C, CV) uchwyciono już na gł. 30 cm, w spągu ziemi ornej, w postaci skupiska kamieni z destrukcji pieca. Na gł. 45 cm jama miała zarys zbliżony do kwadratowego o wymiarach 380—390 cm wzdłuż osi E-W, natomiast wzdłuż osi N-S po ok. 330 cm przy ścianach E i W i ok. 380 cm w centrum, gdzie od strony N znajdował się nietypowy występ (ryc. 10; 11). Mały półkolisty występ zaobserwowano także w centrum ściany S, a w narożniku NW — wysunięty poza

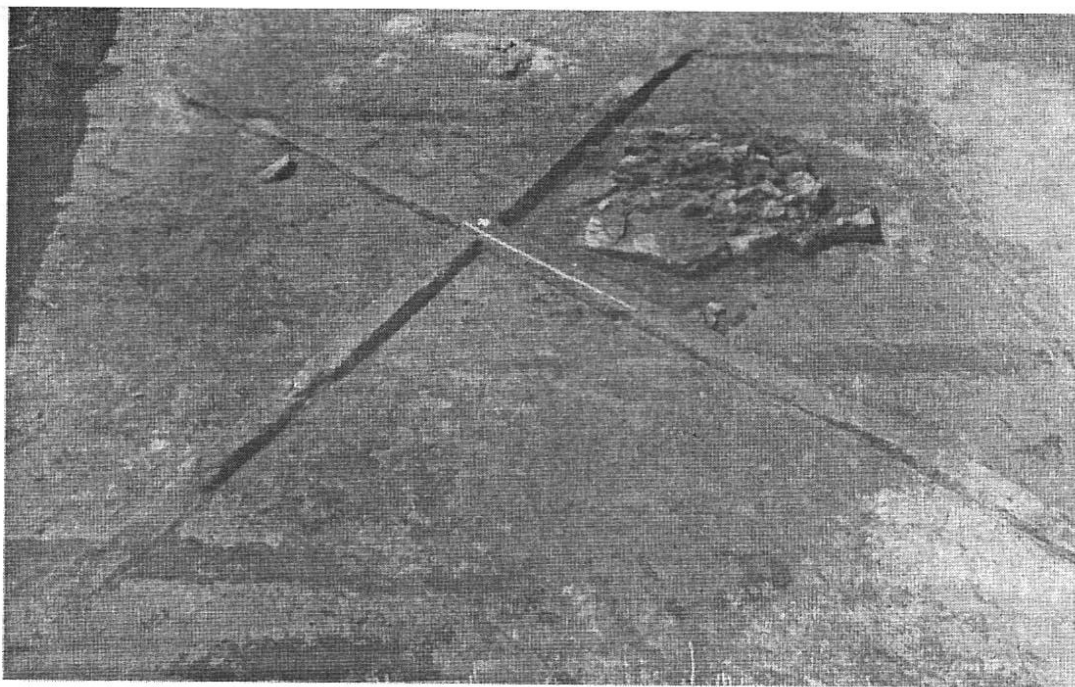
obwód chaty ślad słupa (?) o średnicy ok. 36—38 cm. Prawie płaskie dno półziemianki przebiegało na gł. 57 cm. W części S i SE jamy na dnie spoczywała zwarta, płaska, mocno ubita i wtórnie przepalona warstwa polepy o charakterze klepiska, grubości 2—2,5 cm. Barwa wypełniska jasnobrunatnoszara z bardzo licznymi grudkami polepy i węgielkami. Największe skupiska węgla i polepy były w części W obiektu, w centrum i w części S. Uchwyciono relikty drewnianej konstrukcji ścian w postaci dwóch zwęglonych belek (drewno iglaste), stykających się pod kątem prostym w narożniku NW obiektu.

Ryc. 9. Bachórz stan. 16. Fragment naczynia terra sigillata

Abb. 9. Bachórz, Fundstelle 16. Gefäßfragment terra sigillata

Рис. 9. Бахуж пам. 16. Фрагмент сосуда терра сигиллата

Ryc. 10. Bachórz stan. 16, obiekt 76. Chata wczesnosłowiańska w trakcie eksploracji
 Abb. 10. Bachórz, Fundstelle 16. Objekt 76. Frühslawische Hütte während der Grabung
 Рис. 10. Бахуж пам. 16, объект 76. Раннеславянское жилище в процессе раскопок

W tymże narożniku wystąpiła destrukcja pieca kamiennego, którego oś była dość mocno odchylona od orientacji ścian, a wlot zwrócony do centrum chaty. Zachowały się duże bloki piaskowcowe (największy o wymiarach 80 x 30 cm), tworzące osłonę komory paleniskowej i noszące silne ślady działania ognia. Wschodnia i częściowo północna kamienna obstawa paleniska uległy niewielkim wtórnym przemieszczeniom. Prostokątne palenisko miało wymiary 40 x 50 cm, a tworzyła je warstwa rozłusowanych węgielków drzewnych i grudek polepy, zalegająca na gł. 47–55 cm.

W pobliżu centrum ściany S na gł. 43–53 cm tkwiła połówka kamienia żarnowego (ryc. 12:1). Poniżej stwierdzono małe, koliste, płytkie zagłębienie, wypełnione znaczną liczbą przepalonych kamieni, węglami i grudkami polepy.

W półziemiance znaleziono 25 niecharakterystycznych ułamków naczyń wczesnosłowiańskich, połówkę kamienia żarnowego, gładzik? kamienny, bardzo dużo węgla drzewnych i polepy, drobne kości zwierzęce, a także kilkadziesiąt ułamków naczyń prahistorycznych na wtórnym złożu. Nad obiektem wystąpił m.in. krótki pionowy brzeg wczesnosłowiańskiego naczynia ręcznie lepionego z otworem naprawczym (ryc. 12:3). Fragment kamienia żarnowego (ryc. 12:1) o średnicy ok. 30 cm pochodzi z okazji wykonanego ze zlepieńca. Strona pracująca płaska, boki i druga strona mocno otluczone; widać też ślady przepalenia. Otwór lejkowato zwężający się ku stronie pracującej (uchwycone wymiary otworu: od 7 do 4 cm); wewnątrz otworu nosi ślady wygładzenia w wyniku rotacji żaren. Wydłużony otoczek piaskowcowy (długość 20,3, szerokość 4 cm), znaleziony w narożniku SE domostwa (ryc. 11), niewątpliwie użytkowany był jako gładzik, o czym świadczy zeszlifowanie niektórych powierzchni

(ryc. 12:2). Ponadto tuż przy ścianie E obiektu (ale chyba jeszcze w zasięgu głębokiego pasma ziemi ornej) znaleziono na gł. 45 cm bardzo drobną łuskę szklaną o wymiarach 5 x 4 mm, grubości 0,7 mm. Szkło ciemne, lekko opalizuje. Niestety przynależność tego przedmiotu do zespołu z obiektu 76 trzeba uznać za problematyczną.

Obiekt 79 (działki CVII, CVIII, CX, CXI) zaobserwowano już w dolnych partiach ziemi ornej (od gł. 30–35 cm) jako skupisko rozwleczonych kamieni, ciemniejszej ziemi i ułamków naczyń. Od gł. 40 cm można było rozpoznać bardziej zwarty kształt skupiska kamieni. Dopiero jednak na gł. 45–50 cm uchwycono pełny zarys czworobocznego, zbliżonego do kwadratu zaciemnienia o wymiarach 455–465 (oś E-W) x 420–440 (oś N-S) cm, zorientowanego według stron świata (ryc. 13). Prawie płaskie, ale nie wszędzie równe dno jamy przebiegało na gł. 60–65 cm. Na gł. 55 cm obydwu narożniki przy ścianie N tworzyły dość wyraźnie wyodrębnione występy o charakterze dołów słupowych, nie sięgające jednak w głąb poniżej dna chaty. Wypelnisko obiektu było brunatnoszare, miejscami ciemno-brunatne.

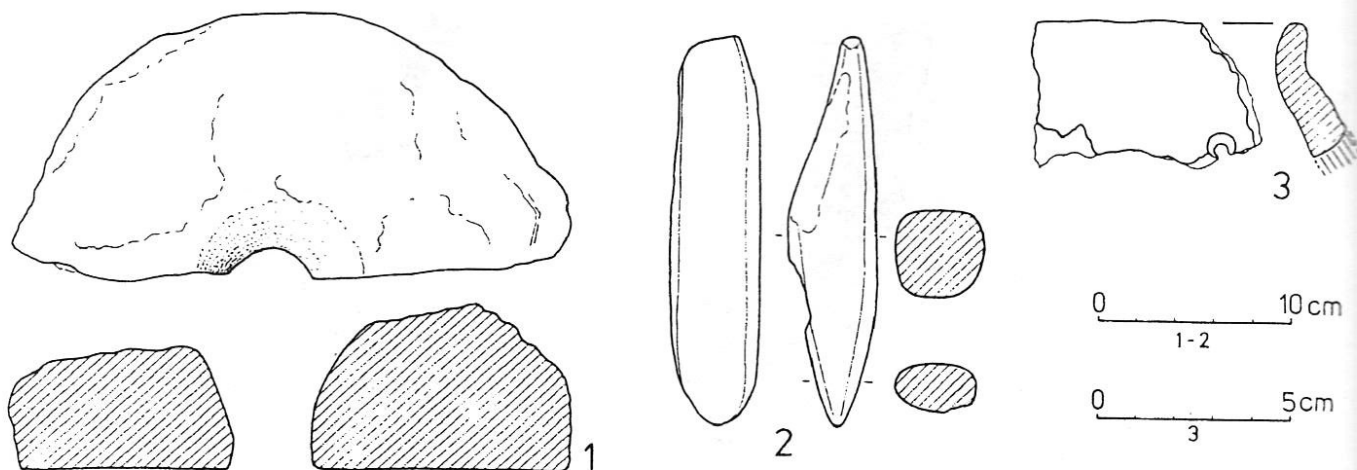
W narożniku NW, ale z zachowaniem sporego odstępu od ścian, stwierdzono resztki silnie zniszczonego pieca kamiennego. Nie przetrwały spotykane w innych podobnych urządzeniach duże bloki kamienne, tworzące zazwyczaj podstawę ścian bocznych i tylnej pieca, zupełnie dewastacji uległa zwłaszcza ściana E. W dobrym stanie znajdowało się natomiast samo palenisko, widoczne w postaci zwartego, nieregularnie prostokątnego płata polepy (w tym wypadku przepalonego calcowego podłoża) o grubości 8 cm i wymiarach 54 x 46 cm. W obrębie warstwy polepy, a szczególnie bezpośrednio na niej, tkwiło sporo przepalonych drobniejszych kamieni.

Рис. 11. Bachórz stan. 16. Plan i przekroje pionowe obiektu 76. a — węgle drzewne, b — polepa, c — kamienie, d — zarys dołka (na gł. 53 cm), sięgającego poniżej dna obiektu; J — dołek w części S obiektu; 1 — fragment kamienia żarnowego, 2 — gładzik kamienny

Abb. 11. Bachórz, Fundstelle 16. Plan und Längsschnitte des Objekts 76. a — Holzkohle, b — Lehmewurf, c — Steine, d — Umriß einer kleinen, tiefer als Objektboden hinreichenden Vertiefung in der Erde (53 cm tief); J — Vertiefung im Teil S des Objekts; 1 — Mahlgangfragment, 2 — Polierstein

Рис. 11. Бахуж пам. 16. План и разрез объекта 76. а — уголь, б — обмазка, с — камни, d — очертания ямки (на гл. 53 см), углубленной ниже два объекта; J — ямка в южной части объекта; 1 — фрагмент жернового камня, 2 — каменное лощило

Ryc. 12. Bachórz stan. 16. Zabytki z obiektu 76. 1 — fragment kamienia żarnowego, 2 — gładzik kamienny, 3 — ułamek naczynia glinianego znaleziony nad obiektem
 Rys. E. Pohorska-Kleja (1, 2)
 Abb. 12. Bachórz, Fundstelle 16. Funde aus dem Objekt 76. 1 — Mahlgangfragment, 2 — Polierstein, 3 — über dem Objekt gefundenes Tongefäßbruchstück
 gezeichnet von E. Pohorska-Kleja (1, 2)
 Рис. 12. Бахуж пам. 16. Находки из объекта 76. 1 — фрагмент жернового камня, 2 — каменное лощило, 3 — обломок глиняного сосуда, обнаруженный над объектом
 Рис. Е. Погорска-Клейя

W wypełnisku obiektu natrafiono na 157 ułamków naczyń wczesnośredniowiecznych, 2 fragmenty przedmiotów żelaznych, sporo kości zwierzęcych, polepę i węgle drzewne, a na wtórnym złożu — 150 fragmentów naczyń prahistorycznych. Pomiedzy kamieniami pieca (ryc. 13) na gł. 42 cm znaleziono pręciak żelazny długości 2,5 cm, w przekroju kolisty o średnicy 0,5 cm (ryc. 14:2). Na gł. 48 cm w centrum chaty wystąpił fragment okucia żelaznego, złożonego z taśmy o szerokości ok. 1 cm, zagiętej, spojonej dwucentymetrowej długości nitami z rozklepanymi główkami (ryc. 14:1). Wśród ceramiki wczesnośredniowiecznej można wyodrębnić zdecydowanie dominującą (150 ułamków) grupę naczyń ręcznej roboty, o technice wykonania typowej dla doby wczesnosłowiańskiej (duża domieszka szamotu, powierzchnie o charakterystycznej nierównej, „gruzelkowatej” fakturze, słaby wypał). Zdarzają się brzozy prawie pionowe (ryc. 14:3), ale większość stanowią mniej lub bardziej wychylone na zewnątrz (ryc. 14:5—10). Jeden z egzemplarzy ozdobił motywem niestarannie naniesionego krzyża i innym trudnym do zidentyfikowania wątkiem, zachowanym niestety fragmentarycznie (ryc. 14:5). Dalszy brzozy nosi na krawędzi dobrze zauważalne odciski tkaniny (ryc. 14:3). W świetle aktualnych poglądów na chronologię doby wczesnosłowiańskiej przypisujemy tę ceramikę młodszej fazie omawianego stadium dziejowego i datujemy ją na VII w.⁷ W zgodności z tym pozostaje wystąpienie 7 ułamków bardziej progresywnej ceramiki (drobniejsza domieszka, powierzchnie równe i szorstkie w dotyku, lepszy wypał), być może nawet obtaczanej, często zdobionej grzebykiem (ryc. 14:18—20), która nad górną Wisłą i Odrą zaczęła pojawiać się właśnie w VII w.

Częściowo na razie rozkopany obiekt 81 (działki CIX, CX) uchwycono na gł. 35 cm w postaci stropowej części skupiska kamieni. Na gł. 50 cm widoczna stała się prostokątna jama o wymiarach 440—460 (oś E-W) x

390—400 (oś N-S) cm. Obiekt zorientowany był zgodnie z kierunkiem stron świata, z lekkim odchyleniem ku E (ryc. 1). Wypełnisko brunatnoszare, z węgielkami i grudkami polepy. W rejonie narożnika NW jamy znajduje się zwarte skupisko kamieni, które niewątpliwie kryje destrukcję pieca. W r. 1995 wyeksplorowano obiekt do gł. 55 cm, pozostawiając niższe partie (wraz z destrukcją pieca) do przyszłych badań. W trakcie dotychczasowych prac natrafiono na 19 ułamków naczyń wczesnośredniowiecznych, kości zwierzęce, grudki węgla drzewnego i polepę, a także prawie 80 fragmentów naczyń prahistorycznych na wtórnym złożu. Charakterystyka ceramiki wczesnośredniowiecznej jest bardzo zbliżona do zabytków z obiektu 79, co zdaje się wstępnie sugerować podobny czas użytkowania obydwu domostw.

Końcowy etap dawnego osadnictwa na stanowisku 16 w Bachórze obejmuje środkowe fazy wczesnego średniowiecza: VII/VIII—IX, X? w. W okresie sprawozdawczym ujawniono niewiele zabytków z tego okresu, ale są wśród nich przedmioty bardzo interesujące.

Rozkopano dwie kolejne jamy tzw. „wannowate” (nr nr 68 i 73), które w badanej osadzie były licznie reprezentowane: łącznie odkryto co najmniej 22 obiekty tego typu.

Obiekt 68 (działki XCVI, C, CV) fragmentarycznie uchwycono jeszcze w 1992 r., ale jego całościową eksplorację przeprowadzono w sezonie następnym. Obiekt był poważnie naruszony głębszymi zasięgami pługa. Zarys jamy o kształcie nieregularnego prostokąta z zaokrąglonymi narożnikami, o wymiarach 390 x 170—180 cm, pojawił się na gł. 40 cm (ryc. 15). Dłuższa oś przebiegała w kierunku NNE-SSW. W przekrojach pionowych jama była nieckowata, a jej dno sięgało do gł. 50—55 cm. Wypełnisko barwy intensywnie czarnej. Występowały w nim przepalone kamienie. Poniżej dna zauważono strefę ziemi ciemniejszej od calca, ale znacznie jaśniejszej od wypełniska obiektu; nie znaleziono tam zabytków. W części SSW

Рис. 13. Bachórz stan. 16. Plan i przekroje pionowe obiektu 79. a — zarys obiektu na gł. 50 cm, b — granice zasięgu północnej części obiektu na gł. 55 cm, c — zarysy jam prahistorycznych, d — polepa, e — pojedyncze grudki polepy, f — ułamki naczyń, g — kości zwierzęce, h — węgle drzewne, i — kamienie, j — numer identyfikacyjny innego obiektu; 1 — pręcik żelazny, 2 — fragment okucia żelaznego

Abb. 13. Bachórz, Fundstelle 16. Plan und Längsschnitte des Objekts 79. a — Umriß des Objekts — 50 cm tief, b — Grenzen des nördlichen Teils des Objekts — 55 cm tief, c — Umriß von urgeschichtlichen Gruben, d — Lehmewurf, e — einzelne Lehmewurfsklumpen, f — Gefäßbruchstücke, g — Tierknochen, h — Holzkohle, i — Steine, j — Identifikationsnummer eines anderen Objekts; 1 — Eisenstößlein, 2 — Eisenbeschlagfragment

Рис. 13. Бахуж пам. 16. План и разрезы объекта 79. а — контуры объекта на гл. 50 см, б — граница северной части объекта на гл. 55 см, с — контуры доисторических ям, d — обмазка, е — единичные куски обмазки, f — обломки сосудов, g — кости животных, h — уголь, i — камни, j — идентификационный номер другого объекта; 1 — железный прутик, 2 — фрагмент железной оковки

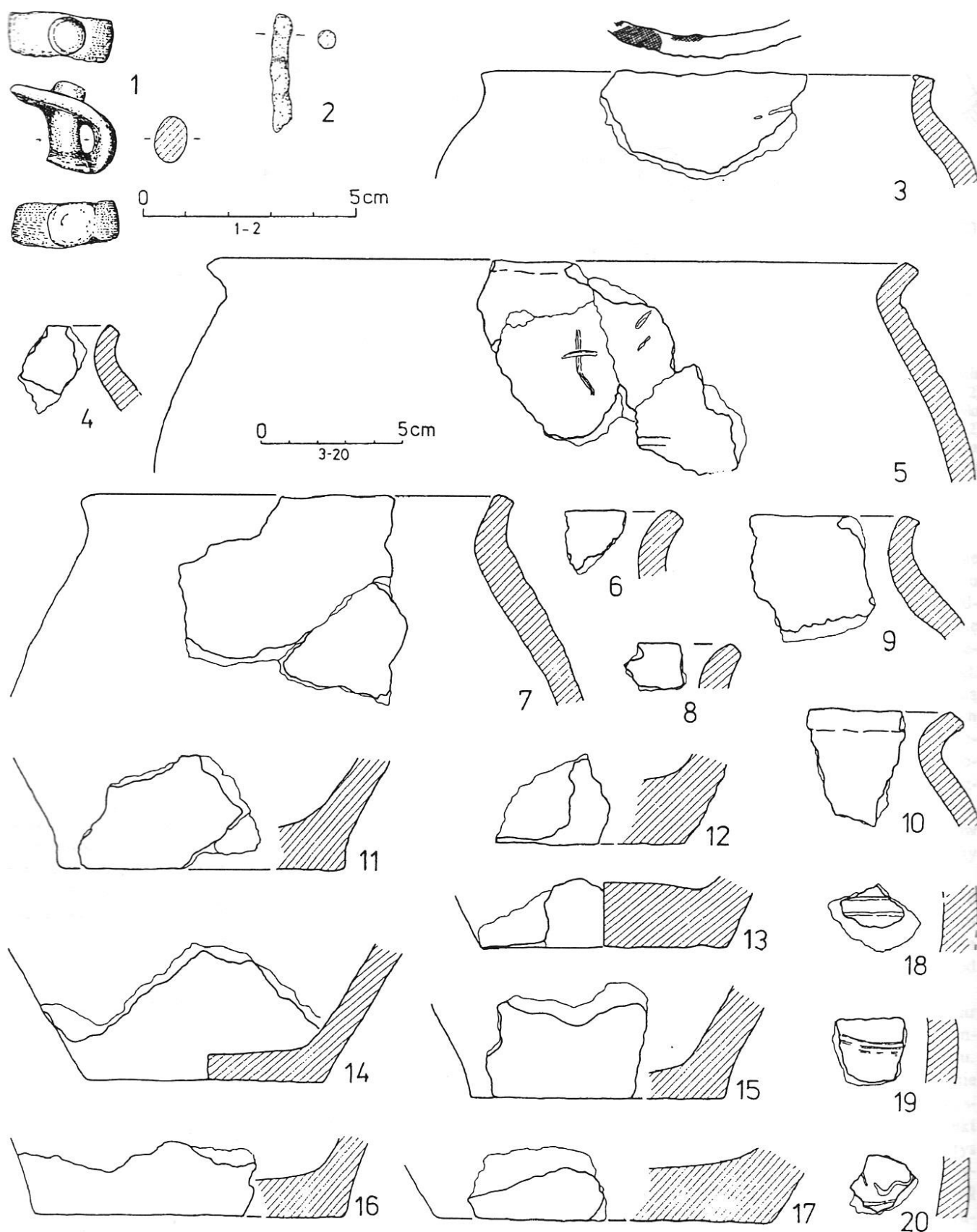
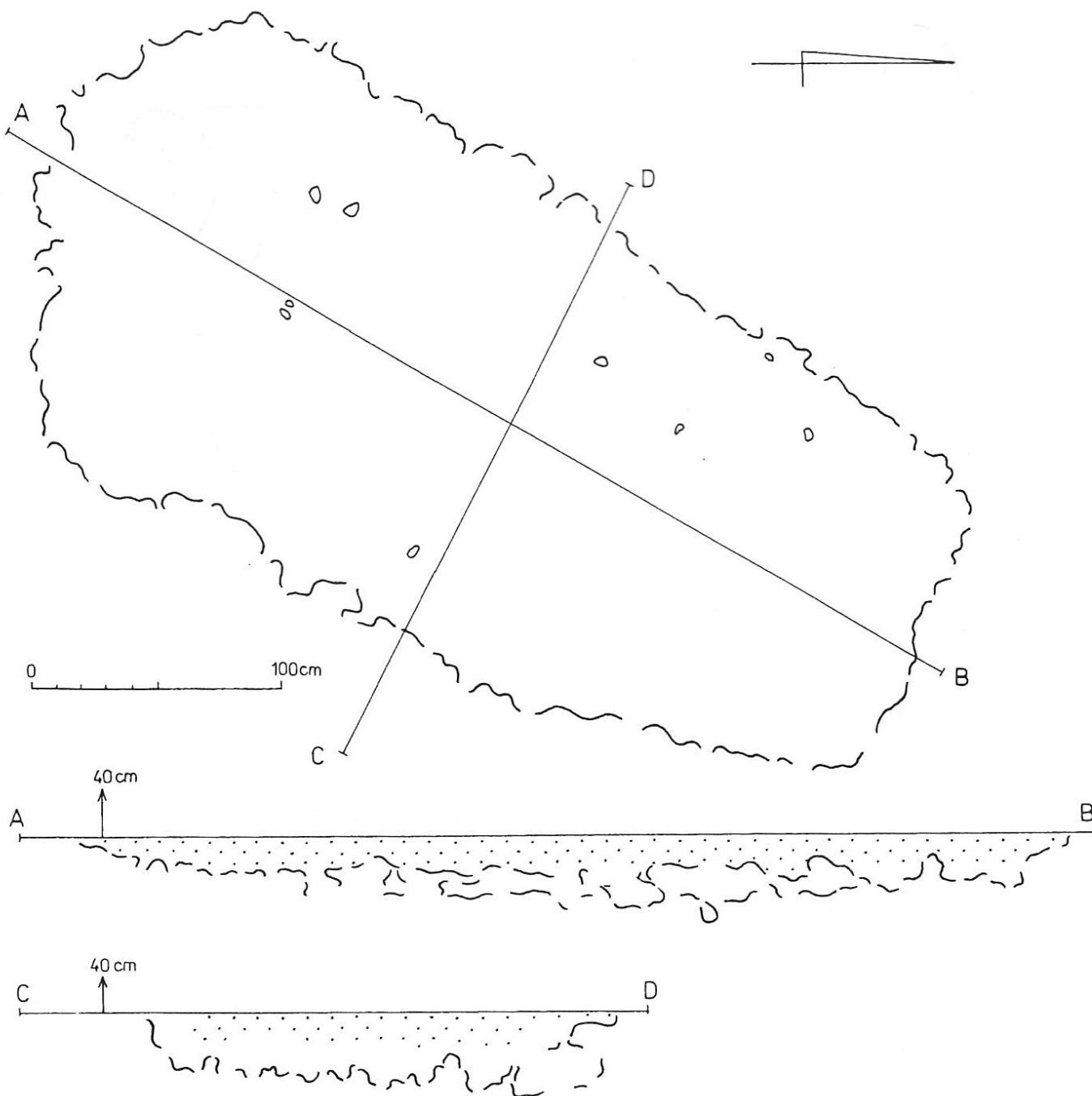

Рис. 14. Бахуж пам. 16. Находки из объекта 79. 1, 2 — железо; остальное — керамика
 Abb. 14. Bachórz, Fundstelle 16. Funde aus dem Objekt 79. 1, 2 — Eisen; die restlichen — Keramik
 Рис. 14. Бахуж пам. 16. Находки из объекта 79. 1, 2 — железо; остальное — керамика

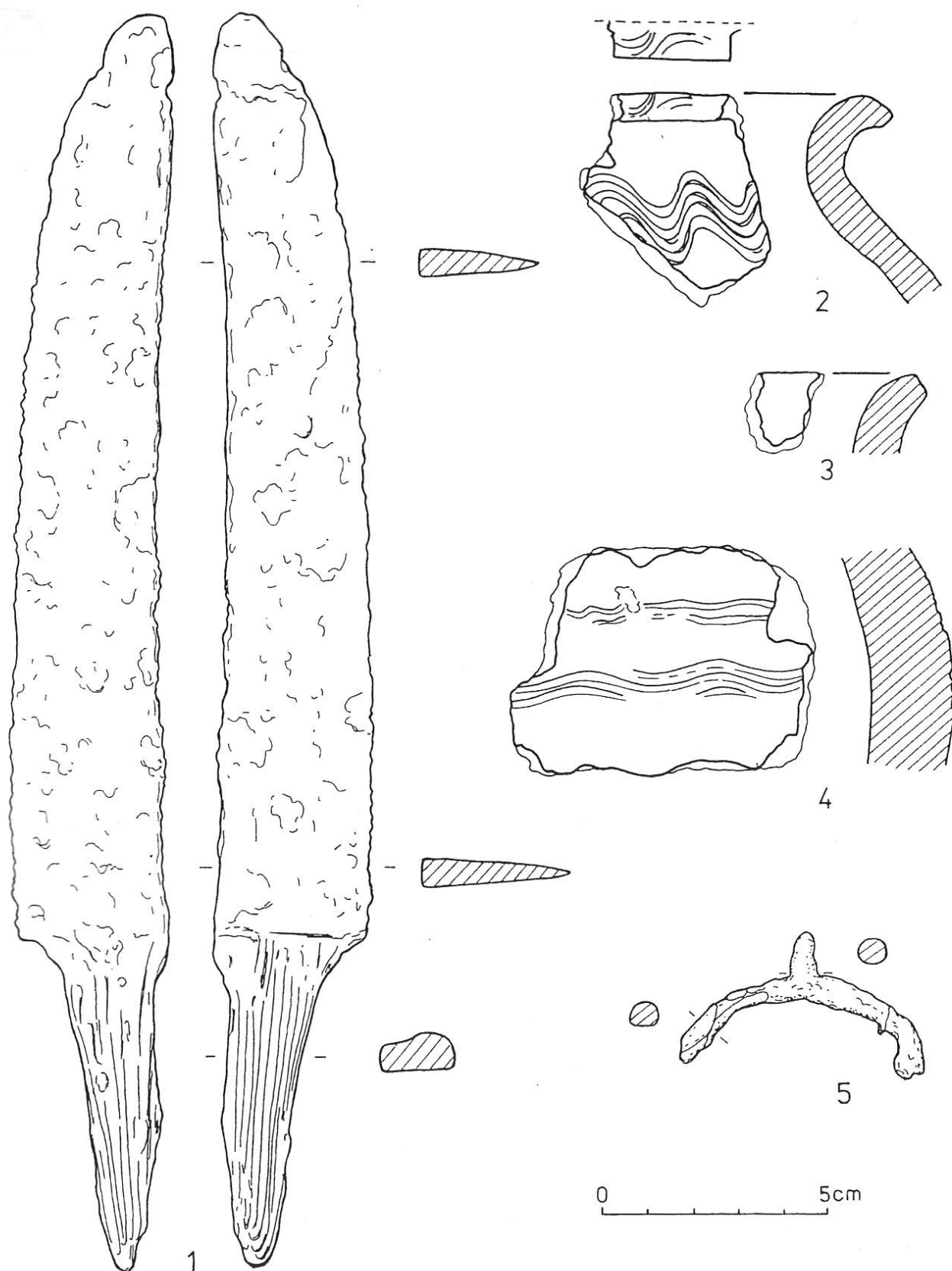
Ryc. 15. Bachórz stan. 16. Plan i przekroje pionowe obiektu 68. objaśnienia — por. ryc. 3
 Abb. 15. Bachórz, Fundstelle 16. Plan und Längsschnitte des Objekts 68. Bezeichnungen — vgl. Abb. 3
 Рис. 15. Бахурж пам. 16. План и разрез объекта 68. обозначения — ср. рис. 3

obiekt był nieco szerszy, tutaj też stwierdzono obecność większej liczby przepalonych kamieni, na ogół poza tym dość równomiernie rozrzuconych w obrębie jamy.

W wypełniku zebrano 34 ułamki ceramiki wczesnośredniowiecznej, w tym 1 brzeg obtaczany (ryc. 16:2) i 1 brzeg naczynia ręcznie lepionego. Siedem fragmentów zdobią poziome i faliste pasma grzebykowe, w tym wewnętrzną stronę krawędzi zachowanego brzegu (ryc. 16:2). Wspomniany brzeg i co najmniej jeszcze dwa ułamki naczyń można zaliczyć do tzw. ceramiki „białej”. Oprócz skorup typowych dla środkowych faz wczesnego średniowiecza, pochodzących z ceramiki wykonanej na kole garncarskim, zebrano również fragmenty dość archai-

czne, z których część może należeć do naczyń ręcznie lepionych. Wśród kilkudziesięciu grud polepy są najprawdopodobniej ułamki prażnicy, w tym chyba brzeg(?).

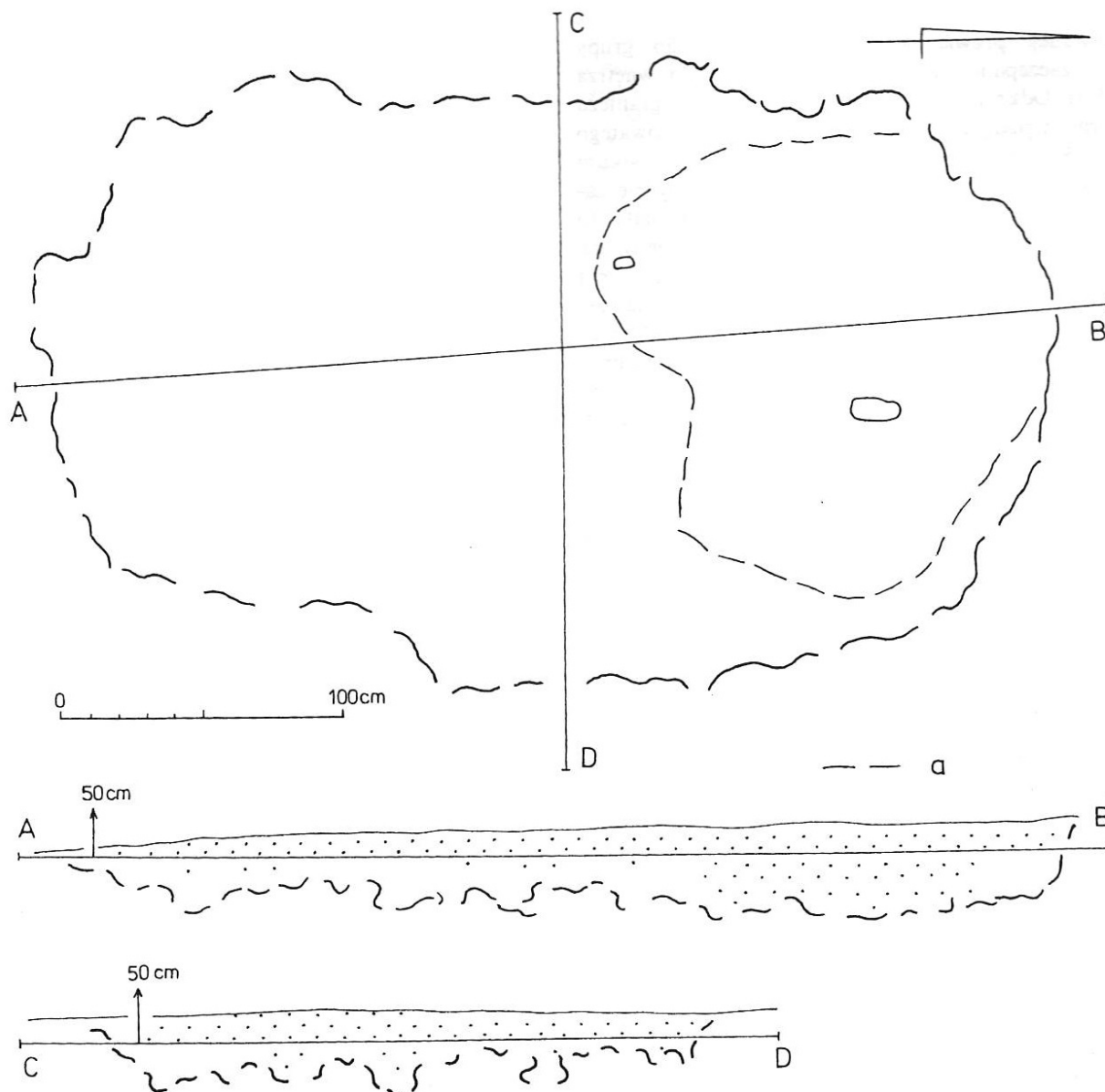
Obiekt 73 (działki C, CI) widoczny był już na gł. 35–40 cm w postaci czarnych plam ziemi pomiędzy płużynami. Stwierdzono, że głębsze zasięgi orki dochodziły niemal aż do dna jamy. W rzucie poziomym na gł. 40 cm zaciemnienie miało kształt wydłużonego owalu o orientacji N-S i wymiarach 360 x 205 (w części N i centrum) — 180 (w części S jamy) cm (ryc. 17). Zachowane partie wypełniska miały czarną barwę, występowały w nich przepalone kamienie i liczne żółtawe wtręty ziemi calcowej. W części N jama była nieco głębsza. W przekrojach pionowych

Ryc. 16. Bachórz stan. 16. Ceramika znaleziona w obiekcie 68 (2) i 73 (3, 4) oraz żelazny nóż bojowy (1) i ostroga żelazna (5), odkryte poza obiektami

Abb. 16. Bachórz, Fundstelle 16. Keramik aus dem Objekt 68 (2) und 73 (3, 4), eisernes Kampfmesser (1) und Eisensporn (5), die außerhalb von Objekten freigelegt wurden

Рис. 16. Бахуж пам. 16. Керамика из объектов 68 (2) и 73 (3, 4) и железный боевой нож (1) и железная шпора (5), выявленные вне объектов.

Ryc. 17. Bachórz stan. 16. Plan i przekroje pionowe obiektu 73. a — granica zasięgu ciemniejszej ziemi na gł. 50 cm; pozostałe objaśnienia — por. ryc. 3

Abb. 17. Bachórz, Fundstelle 16. Plan und Längsschnitte des Objekts 73. a — Bereichsgrenze der dunkleren Erde — 50 cm tief; übrige Bezeichnungen — vgl. Abb. 3

Рис. 17. Бахуж пам. 16. План и разрезы объекта 73. а — граница более темной земли на гл. 50 см; остальные обозначения — ср. рис. 3

kształt obiektu był trudno czytelny ze względu na płytkość jamy, znaczną głębokość orki i silne zakłócenia spowodowane przez drobne zwierzęta ziemne. Obiekt sięgał do gł. ok. 50–55 (a w partii N — 65) cm, poniżej zaś zalegał poziom z kretowinami i wmywami z czarnego wypełniska.

Natrafiono na 14 fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej, w tym 1 drobny brzeg śladowo obtaczany i ułamek grubościennego brzuśca zdobionego grzebykiem (ryc. 16:3, 4), pojedyncze grudki polepy oraz kość zwierzęcą. Niektóre naczynia są słabo wypalone i mają „gruzelkowatą” powierzchnię; jeden okaz należy do tzw. ceramiki „białej”.

Trzeba stwierdzić, że cechy naczyń z obiektów 68 i 73 wskazują na ich pochodzenie ze środkowych faz wczesnego średniowiecza, ale obecność atrybutów wyraźnie ar-

chaicznych (występowanie pojedynczych brzegów ręcznie lepionych lub śladowo obtaczanych, „gruzelkowate” powierzchnie części ceramiki, udział naczyń słabo wypalonych) wskazuje na wcześniejszy etap: VII? — VIII w. w ramach tej chronologii.

Ujawnienie w Bachórze grupy młodszych (datowanych na VII w.) wczesnosłowiańskich kwadratowych półziemianek oraz co najmniej kilku archaicznych (VII/VIII? w.) jam wannowatych z okresu plemiennego styka ze sobą czas występowania tych całkiem odmiennych wzorców budowli mieszkalnych. Pierwszy z nich został zastąpiony przez drugi. Nadal jednak dokładny termin tego przełomu, jego geneza i bezpośrednie przyczyny pozostają zagadką.

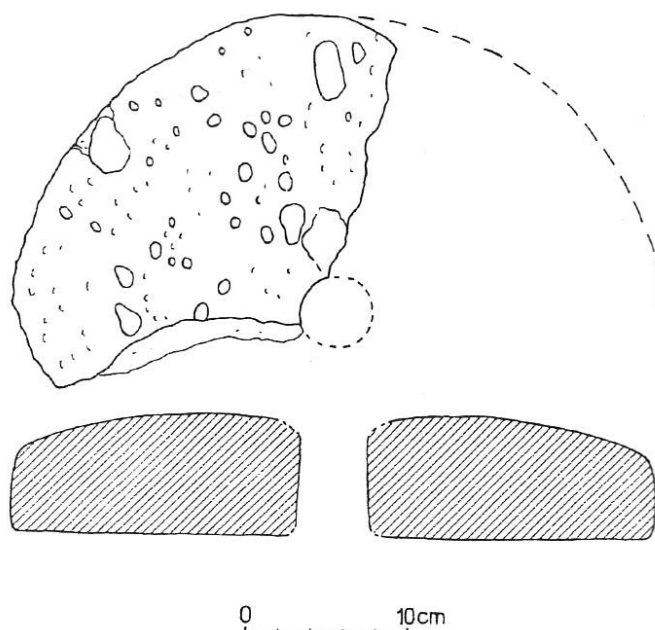
Niewątpliwie z dobą plemienną wczesnego średniowiecza wiąże się znalezisko żelaznej ostrogi, niestety silnie

skorodowanej, prawie na pewno należącej do grupy ostróg z zaczepami haczykowato zagiętymi do wnętrza (ryc. 16:5). Odkryta została w działce CI, na pograniczu ziemi ornej i podglebia, ok. 1 m na W od wannowatego obiektu 67 (ryc. 1:B)⁸. Najpewniej została odkuta w całości ze sztabki żelaznej. Wprawdzie zaczepy nie zachowały się (zgrubienie na jednym z końców kabłąka to prawdopodobnie skorodowana pozostałość zaczepu), ale i tak można stwierdzić, że mamy do czynienia z kabłąkiem bardzo niskim (wysokość wewnętrzna ok. 15–20 mm). Ten rodzaj ostróg został przez J. Żaka i L. Maćkowiak-Kotkowską zaliczony do odmiany A technotypu III, która przez tych autorów datowana jest na V/VI–VIII w., głównie starsze stadium tego okresu⁹. Wnioski powyższe zostały poddane ostrej krytyce i odrzucone w odniesieniu do proponowanej wcześniej chronologii pojawienia się omawianych ostróg¹⁰. Nie ulega jednak wątpliwości, że VIII w., a może nawet już schyłek VII w. wchodzi w grę jako czas wytworzenia okazu z Bachorza.

Kolejny budzący uwagę przedmiot to duży żelazny nóż bojowy (ryc. 16:1), ujawniony w centrum działki CIII (ryc. 1:C), w stropie warstwy podglebia na gł. 35–50 cm. Nóż liczy 28,3 cm długości, w tym długość głowni wynosi 21 cm, a największa szerokość — 3,4 cm. Tylec głowni jest lekko wygięty. Na trzpieniu widoczne przyrdzewiałe resztki drewna z rękojeści. Ten typ broni siecznej robi wrażenie przeznaczonego do pełnienia funkcji tasaka bojowego. Nóż tkwił ukośnie w ziemi, trzpieniem ku górze, ostrze miał również zwrócone w górę. Poziom ziemi aż do 50 cm (i nieco niżej) był bardzo silnie zakłócony przez drobne zwierzęta ziemne, nie dopatrzone się śladów ewentualnego obiektu. W sąsiedztwie noża zalegały dość liczne ułamki naczyń prahistorycznych (m.in. z okresu wpływów rzymskich) oraz pojedyncze z VIII–X w.

Wśród dostępnych materiałów porównawczych nie są mnie znane stuprocentowe analogie do tak dużego egzemplarza z ziem polskich. Ani w okresie lateńskim, ani w zespołach kultury przeworskiej w okresie wpływów rzymskich nie występują podobne przedmioty¹¹. Nasz nóż wykazuje pewne dość odległe podobieństwo do zabytku z grobu 16 na szkieletowym cmentarzysku z XI(?) w. w Młodzikowie, woj. poznańskie, który jest jednak mniejszy (ok. 23 cm długości). Wybitny bronioznawca zwracał uwagę na „dziwną, unikatową formę” noża z Młodzikowa¹². Omawiany rodzaj uzbrojenia był dość popularny od początku wczesnego średniowiecza w basenie środkowego Dunaju. Noże bojowe znane są z cmentarzysk gepidzkich z VI w.¹³ oraz awarskich z VII–VIII/IX w.¹⁴. Mają one jednak przeważnie mniejszą nieco długość oraz smuklejsze proporcje, sztych jest węższy i nie występuje charakterystyczne niewielkie odgięcie tyłca. Z powyższego wynika, że w ostatecznym rozrachunku nie możemy na razie wykluczyć również i późniejszego (średniowiecze? doba nowożytna?) wieku omawianego przedmiotu.

Prawdopodobnie import stanowi nad Sanem kamień żarnowy z wapienia muszlowego, którego duży fragment (ryc. 18) znaleziono w centrum działki CIV (ryc. 1:D). Rekonstruowana średnica okazu wynosi ok. 39–40 cm,

Ryc. 18. Bachórz stan. 16, działka CIV. Fragment kamienia żarnowego
Rys. E. Pohorska-Kleja
Abb. 18. Bachórz, Fundstelle 16. Abschnitt CIV. Mahlgangfragment
gezeichnet von E. Pohorska-Kleja
Рис. 18. Бахуж пам. 16, кв. CIV. Фрагмент жернового камня.
Рис. Е. Погорска-Клейя

otworu — ok. 4 cm. Wewnątrz otworu widoczne wygładzone partie, powstałe wskutek rotacji i ocierania się kamienia o oś. Żarnow spoczywał na gł. 32–40 cm, to znaczy na pograniczu ziemi ornej i podglebia, leżąc płasko częścią pracującą ku górze.

W centrum działki CIV aż po ścianę NW rozciągała się do gł. 60 cm strefa ciemniejszej ziemi o nie dających się uchwycić granicach. Stwierdzono silne zakłócenie tej warstwy wskutek działalności drobnych zwierząt ziemnych. W obrębie działki zebrano ponad 120 ułamków naczyń, w zdecydowanej większości prahistorycznych, ale do gł. 60 cm występowały również fragmenty ceramiki z VIII–X w. Żarna rotacyjne nie zmieniały swojej formy od okresu lateńskiego aż do czasów nowożytnych¹⁵, dlatego trudno jednoznacznie wypowiedzieć się co do chronologii naszego znaleziska.

Przypisy

¹ Był to kolejny etap badań, prowadzonych wcześniej w latach 1972–1976 i 1989–1992; por. M. Parczewski, *Wyniki badań wykopaliskowych w Bachórze w latach 1991–1992*, „MSROA za lata 1991–1992”, Rzeszów–Krosno–Tarnobrzeg 1993, s. 205–216, tam dawniejsza literatura. Koszty relacjonowanych prac sfinansował Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, a w roku 1995 również częściowo Zarząd Gminy w Dynowie. Za pomoc pragnę podziękować Zarządowi Gminy oraz osobiście Wójtowi inż. Stanisławowi Woźnemu, a także serdeczemu od wielu lat opiekunowi naszej ekspedycji w Bachórze, mgr. Franciszkowi Pilipowi. W badaniach uczestniczyli następujący studenci archeologii UJ, którym także bardzo dziękuję za współpracę: Małgorzata Jania, Marcin Kozub, Marta

Połtowicz, Wojciech Poradyło, Małgorzata Purzyńska, Marcin Stąporek i Tomasz Zajac (w 1993 r.), Agnieszka Barańska, Agnieszka Biel, Grażyna Glanc, Paweł Irzykowski, Agnieszka Karchut, Ilona Kłosowska, Sławomir Kocot, Ewa Kubica, Przemysław Sikora i Roman Szczerba (w 1994 r.) oraz Robert Bodnar, Nouhoum Coulibaly, Agnieszka Czekał, Piotr Dziedzic, Katarzyna Łach, Marek Materna, Paweł Staniucha i Stanisław Wójcik (w 1995 r.).

² Za konsultacje i pomoc przy określaniu materiału zabytkowego grupy tarnobrzegskiej składam podziękowanie Prof. dr. hab. Markowi Gedłowi.

³ M. Gedl, *Cmentarzysko z epoki brązu w Bachórze-Cho-dorówce*, Kraków 1994.

⁴ Enklawa osadnictwa celtyckiego nad górnym i środkowym Sanem staje się dzięki odkryciom w ostatnich latach coraz wyraźniej uchwytta, por. Z. Woźniak, *Celtowie w Europie środkowej. Szkic problematyki*, „Prace Komisji Środkowoeuropejskiej PAU” II, Kraków 1994, s. 10–11, 17, mapa 1.

⁵ A. Przychodni, *Znaleziska terra sigillata z terenu Małopolski*, Kraków 1996 (niepublikowana praca magisterska, maszynopis w archiwum Instytutu Archeologii UJ), s. 22–23, 38, IX. Mgr. Andrzejowi Przychodniemu dziękuję za dokonanie analizy zabytku.

⁶ Za informację dziękuję Dr. Sylwestrowi Czopkowi. Por. także A. Przychodni, *Znaleziska...*

⁷ M. Parczewski, *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław 1988, s. 44–75, 102–105.

⁸ M. Parczewski, *Wyniki...*, s. 214.

⁹ J. Żak, L. Maćkowiak-Kotkowska, *Studia nad uzbrojeniem środkowoeuropejskim VI–X wieku*, Poznań 1988, s. 93–97.

¹⁰ M. Parczewski, *Początki...*, s. 96–101; J. Poleski, *Podstawy i metody datowania okresu wczesnośredniowiecznego w Małopolsce*, Kraków 1992, s. 20–24.

¹¹ Opieram się tu na łaskawie wyrażonej opinii Prof. dr. hab. Zenona Woźniaka i Dr. hab. Piotra Kaczanowskiego.

¹² A. Nadolski, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*, Łódź 1954, s. 68, 198–199, tabl. XXXIII:4.

¹³ D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–568 u.Z.)*, Budapest 1961, s. 260, tabl. LXIII:14, LXX:21 i in.

¹⁴ Por. np. Z. Čilinska, *Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky*, Bratislava 1966, tabl. XLIV:38, LXV:46 i in.

¹⁵ K. Godłowski, *Źródła archeologiczne do dziejów rolnictwa w Polsce i stan ich opracowania*, „Studia z Dziejów Gospodarstwa Wiejskiego” III, Warszawa 1960, s. 102.

Michał Parczewski

Ergebnisse archäologischer Ausgrabungsarbeiten in Bachórz 1993–1995

Zusammenfassung

In den Jahren 1993–1995 wurden die früher 1972–1976 und 1989–1992 geführten Ausgrabungsarbeiten auf der mehrere Kulturen umfassenden Siedlung, Fundstelle 16, Bachórz, Gemeinde Dynów, Wojewodschaft Przemyśl fortgesetzt. Man befaßte sich mit dem nächsten Teil der am linken Sanufer gelegenen Überschwemmungsterrasse (Abb. 1)¹. Freigelegt wurden ca. 303 m². Die Gesamtfläche der untersuchten Siedlung beträgt ca. 3063 m². In den Berichtsjahren stieß man auf zahlreiche Siedlungsgruben der Tarnobrzeg-Gruppe aus der jüngeren Bronzezeit und der Früheisenzeit, wie auch auf Objekte aus älteren und mittleren Phasen des Frühmittelalters. Freigelegt wurden 12, völlig untersucht — 10 Objekte (Nr. 73, 76–8, 83–86) und ein Objekt aus dem Jahre 1992 (Nr. 68).

Es wurden ca. 2300 Gefäßbruchstücke und 25 Steinfunde sowie einige Metallerezeugnisse, wie auch Tierknochen, Holzkohle und Lehmbeiwurf gefunden. Die Mehrheit davon gehört zu unterschiedlichen vorgeschichtlichen Perioden, hauptsächlich zu der Bronzezeit, die restlichen stammen aus dem Frühmittelalter: 6.–7. und 8.–9. Jh. Aus der Steinzeit und frühen Bronzezeit stammen ca. 20 Erzeugnisse, darunter Feuersteinerzeugnisse aus dem sog. Dynów-Mergel, schwarzen Menilithen-Hornstein und anderen Rohstoffen.

Mit der Besiedlung der Tarnobrzeg-Gruppe in der jüngeren Bronze- und der Früheisenzeit hängen sicherlich 6 Gruben (78, 80, 83–86) und wahrscheinlich auch Grube 77 (Abb. 3, 7) zusammen. Zu erwähnen wäre, daß sich in der Nähe der Siedlung, ca. 1300 m in Richtung NW entfernt, ein großes Gräberfeld der Tarnobrzeg-Gruppe befindet.²

Die nächste Fundreihe stammt aus der mittleren und späten Latène-Zeit. Die ziemlich große Sammlung von keltischen Graphittonfragmente ist um 8 weitere reicher geworden (Abb. 8:1–5, 7)⁴. Mit der römischen Kaiserzeit hängen relativ wenige Gefäßfragmente, die außerhalb von Objekten

gefunden wurden. Zu den interessantesten gehört ein Bruchstück von einem importierten Gefäß terra sigillata (Abb. 9). Das Gefäß ist in Rheinzabern, Rheinland-Pfalz in der 2. Hälfte des 2. bzw. am Anfang des 3. Jhs. u.Z. hergestellt.⁵

Interessante Ergebnisse brachten die Untersuchungen der Anfänge des Frühmittelalters. Freigelegt wurden drei Grubenhäuser (76, 79 und 81) aus der frühslawischen Zeit (5./6.–7. Jh.). Insgesamt wurden bisher 11 frühslawische Hütten entdeckt. Zwei von den genannten Gruben wurden völlig ausgegraben, die dritte (81) wird noch exploriert werden. Die Objekte haben annähernd quadratische Umrisse und sind 380–390 x 330 x 380 cm (Objekt 76 — vgl. Abb. 11), 455–465 x 420 x 440 cm (Objekt 79 — vgl. Abb. 12) und 440–460 x 390 x 400 cm (Objekt 81) groß. Innerhalb von Objekten gab es Steinöfenüberreste. In den Gruben 79 und 81 fand man für die jüngere Phase der frühslawischen Zeit, d.h. für das 7. Jh. charakteristische Keramik (Abb. 14)⁷.

Die letzte Besiedlungsetappe auf der Fundstelle 16 stimmt mit dem 7./8.–9., 10. Jh. überein. Zwei weitere wannenförmige Gruben (68, 73 — vgl. Abb. 15, 17) wurden ausgegraben — derartige Objekte waren auf der Siedlung zahlreich repräsentiert: insgesamt wurden mindestens 22 Objekte entdeckt. Unter den Merkmalen der Gefäße aus den Objekten 68 und 73 gibt es archaische Attribute, wie handgemachte und leicht gedrehte Ränder, „klumpige“ Oberfläche, schwach ausgebrannte Gefäße. Das alles weist auf frühere Chronologie (7./8.–8. Jh.) im Rahmen der Stammeszeit hin.

Das Freilegen in Bachórz späten (auf das 7. Jh. datierten) frühslawischen quadratischen Halberdhütten wie auch einigen archaischen (das 7./8. Jh.) wannenförmigen Gruben aus der Stammeszeit hat bewiesen, daß die Zeitperioden mit diesen völlig unterschiedlichen Wohnbaumustern direkt nacheinander folgten. Es fehlen jedoch weite-

rhin genaue Bestimmungen, was den Umbruch zwischen den beiden, dessen Genese und Ursachen anbetrifft.

Mit der Stammeszeit des Frühmittelalters ist zweifellos ein eiserner stark korodierter Sporn verbunden, der höchstwahrscheinlich zu der Gruppe mit nach innen gebogenen Haken gehört (Abb. 16:5). Im Lichte der Betrachtungen über Anfänge dieser Fundgruppe, konnte das Exemplar aus Bachórz nicht vor Ausgang des 7. Jhs. hergestellt werden, es entstand eher im 8. Jh.

Der nächste interessante Gegenstand ist ein großes eisernes, einem Hackmesser ähnelndes Kampfmesser (Abb. 16:1), das außerhalb von Objekten gefunden wurde. Es ist keine hundertprozentige Analogie zu solch einem großen Exemplar aus polnischen Gebieten bekannt. Kampfmesser sind aus Gepidengräberfelder aus dem 6. Jh.¹³ und aus Awarengräberfelder aus dem 7.—8./9. Jh.¹⁴ bekannt. Spätere Chronologie kann jedoch nicht ausgeschlossen werden.

Михал Парчевски

Результаты раскопок в Бахуже в 1993—1995 годах

Резюме

В 1993—1995 годах были продолжены раскопки, начатые и проводимые в 1972—1976 и 1989—1992 гг. на территории многослойного поселения на памятнике № 16 в местности Бахуж, гм. Дынув, воев. Перемышль. Обследован очередной участок прибрежной части левобережной надпойменной террасы Сана (рис. 1)¹. Вскрыто около 303 кв.м. Общая площадь раскопанного участка поселения составляет в настоящее время около 3063 кв.м.

В течение рассматриваемого периода выявлена обильная концентрация ям на поселениях тарнобжегской группы ранней эпохи бронзы и раннежелезного века, также объектов старшей и средней фаз раннего средневековья. Обнаружено 12, а полностью исследовано 10 объектов (№№ 73, 76—80, 83—86) и один зафиксирован в 1992 г. (№ 68).

Обнаружено около 2300 обломков сосудов, около 25 каменных находок, несколько металлических изделий, а также кости животных, угли и обмазка. Подавляющее большинство собранных предметов принадлежит к разным доисторическим периодам главным образом, к эпохе бронзы, оставшиеся — изготовлены в раннем средневековье: в VI—VII и VIII—IX вв.

Из каменного века и, очевидно, ранней эпохи бронзы происходит около 20 изделий, в том числе из кремня, дыновского мергеля, менилитового черного роговца и иного сырья.

С расселением тарнобжегской группы в раннюю эпоху бронзы и раннежелезный век достоверно связывается 6 ям (№№ 78, 80, 83—86) и, возможно, яма 77 (рис. 3—7). Следует вспомнить, что на расстоянии около 1300 м на северо-запад от рассматриваемого поселения находится большой могильник тарнобжегской группы³.

Очередная серия находок относится к среднему и позднему латенскому периоду. Имеющуюся уже довольно значительную коллекцию фрагментов кельтских графитовых сосудов пополнило еще 8 экземпляров (рис. 8:1—5, 7)⁴. С римским периодом связывается небольшое количество фрагментов сосудов, обнаруженных вне объектов. К наиболее интересным находкам, не отмеченным до этого времени в Бахуже, принадлежит обломок импортного сосуда terra sigillata (рис. 9). Изготовлен он в Райнцберн в Надрени-Палатинате во 2 половине II или в начале III в. н.э.⁵

Интересные результаты получены в ходе исследований начал раннего средневековья. Выявлено три полуземлянки (№№ 76, 79 и 81) раннеславянского времени (V/VI—VII в.), на этот раз более близкие к заключитель-

ной чем к начальной стадии данной фазы этого периода. В настоящее время на территории поселения открыто всего II раннеславянских жилищ.

Две из упомянутых ям уже раскопаны полностью, третья (№ 81) ожидает завершения исследований. Эти объекты по очертаниям близки к квадрату размерами: 380—390 x 330—380 см (объект 76 — ср. рис. 11), 455—465 x 420—440 см (объект 79 — ср. рис. 13) и 440—460 x 390—400 см (объект 81). Внутри их отмечены развалы печей-каменок. В ямах 79 и 81 обнаружена керамика, характерная для младшей фазы раннеславянского периода — т.е. VII в. (рис. 14)⁷.

Заключительный этап заселения памятника 16 совпадает с VII/VIII — IX, X? в. Раскопано две „ваннообразные“ ямы (№№ 68 и 73 — ср. рис. 15, 17), подобные которым широко представлены на исследуемом поселении: всего открыто не менее 22 объектов этого типа. Сосудам из объектов 68 и 73 присущи архаичные признаки: лепные, едва подправленные на круге венчики, „бугристая“ поверхность части керамики, наличие слабо обожженных сосудов. Это указывает на более раннюю хронологию (VII/VIII—VIII в.) в пределах племенного периода.

Факт выявления в Бахуже группы раннеславянских квадратных полуземлянок (датированных VII в.) и нескольких архаичных (VII/VIII?) ваннообразных ям племенного периода стыкует время выступления этих разных образцов жилищных сооружений. Первые из них в соответствующий момент сменились вторыми. Однако, точное время этого перелома, его генезис и непосредственная причина продолжают оставаться загадкой.

Несомненно к племенному периоду раннесредневекового времени относится находка железной, сильно корродированной шпоры, принадлежащей к группе шпор с загнутыми вовнутрь крючкообразными петлями (рис. 16:5). В свете дискуссии о времени появления этой группы находок^{9,10}, образец из Бахужа (типологически очень ранний) не мог быть создан ранее конца VII в., скорее всего он был изготовлен в VIII в.

Еще один интересный предмет — это железный, большой боевой нож типа тесака (рис. 16:1), выявленный вне комплексов. Мне не известна стопроцентная аналогия такому большому экземпляру на польских землях. Боевые ножи известны на гепидских могильниках VI в.¹³ и на аварских VII—VIII/IX в.¹⁴. Не следует, однако, исключать более поздней датировки рассматриваемого предмета.